

НА ПОЧАТКУ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ

О. Скупінський, здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Конституційно-правові принципи економічної системи України

Стабільний розвиток економічних відносин і реальне економічне зростання в Україні неможливі без ефективного механізму конституційно-правового регулювання економічної системи, в якому б враховувалися новітні досягнення правової й економічної наук. Адже тільки шляхом створення ефективного механізму правового регулювання економічних відносин, що ґрунтуються на конституційних цілях і принципах, можна сформуванати конкурентоспроможну соціально орієнтовану економіку, котра забезпечуватиме соціальні інтереси, стабільний і гарантований захист суспільних і особистих інтересів громадян.

Конституційно-правове регулювання економічних відносин є одним із найменш розроблених напрямів сучасної вітчизняної юридичної науки. Зокрема, конституційно-правові принципи економічної системи досі розглядалися лише побіжно, в аспекті загальних засад конституційного ладу України. У сучасній українській державознавчій літературі цих проблем торкалися у своїх роботах В. Ф. Погорілко, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький та ін. Значно глибше зазначені проблеми досліджені російськими конституціоналістами у межах загальної концепції «конституційної економіки» (П. Д. Баренбойм, Г. А. Гаджиев, В. І. Лафітський, В. А. Мау та ін.).

Метою статті є формування цілісної концепції принципів економічної системи України, що відповідала б сучасним суспільним реаліям і могла б служити теоретичним підґрунтям для комплексного й раціонального правового регулювання економічних відносин у нашій країні на етапі переходу від директивно-планової до соціально орієнтованої ринкової економіки. Досягнення поставленої мети здійснюватиметься шляхом вирішення таких науково-пізнавальних

завдань: з'ясування системи конституційних принципів економічної системи України, їх змісту та формалізації в тексті Основного Закону 1996 р., порівняння цієї системи із зарубіжними аналогами та формулювання конкретних пропозицій щодо її удосконалення у межах конституційної реформи.

Реалізувати означені цілі й завдання намагатимемося за допомогою діалектичного підходу до досліджуваних явищ, із застосуванням формально-юридичного, порівняльно-правового, системно-структурного та низки інших сучасних методів дослідження.

Передусім зауважимо, що Конституція не стільки санкціонує чи встановлює певні правила поведінки суб'єктів економічної системи, скільки визначає її засади та проголошує принципи державної політики у цій сфері життєдіяльності суспільства. Правове закріплення названих засад передбачає, що для цього використовуються здебільшого не докладні правила, а норми, що відрізняються високим ступенем генералізації: норми-принципи, норми-цілі, норми-дефініції, установчі норми¹.

Чинна Конституція України 1996 р. не містить окремого розділу чи навіть статті, в яких би було систематизовано викладено основні принципи економічної системи. Проте системний аналіз тексту Основного Закону дає підстави стверджувати, що у цьому документі закріплено цілу низку правових принципів, на яких мають ґрунтуватися економічні відносини. Ці принципи є різними за ступенем загальності (абстрактності), широтою охоплення суспільних відносин і перебувають між собою у системному зв'язку.

Серед правових принципів економічної системи України можна виокремити, принаймні, три рівні. Перший складають принципи, що мають найвищий рівень абстрактності, найвищу юридичну силу і відображення в Конституції України, тобто становлять засади конституційного ладу України; другий рівень — загальні принципи, що характеризують економічну систему в цілому, але є продовженням, деталізацією засад конституційного ладу; третій рівень — принципи, що визначають статус окремих суб'єктів економічної системи чи загальний порядок здійснення окремих видів господарської діяльності. При цьому тільки перші два рівні принципів економічної системи мають конституційно-правовий характер і відповідно є предметом нашого дослідження.

¹ Див.: Тихомиров Ю. А. Конституционное право: уроки прошлого и взгляд в будущее / Ю. А. Тихомиров // Правоведение. – 1992. – № 6. – С. 6.

Група правових норм, що закріплюють принципи першого рівня, являють собою відносно відокремлену й внутрішньо стійку підсистему (субінститут) у межах генерального інституту засад конституційного ладу. Цей субінститут, який отримав у спеціальній літературі назву «конституційні засади економічного ладу», регулює найважливіші відносини у сфері власності, виробництва, обміну, розподілу й споживання матеріальних і духовних благ, зумовлену об'єктивними закономірностями економічного розвитку суспільства¹.

Принципи другого рівня мають також конституційно-правову природу, але більш конкретний характер, розкриваючи зміст тих чи інших принципів, що становлять конституційні засади економічного ладу. Ці принципи виконують роль «з'єднувальної ланки» між економічними засадами конституційного ладу та іншими галузями національної системи права (як публічними, так і приватними), що регулюють економічні відносини. Нарешті, принципи третього рівня перебувають поза межами конституційного права, створюючи каркас відповідних галузей права і віддзеркалюючи специфіку відповідних сфер економічного життя суспільства.

Розкриваючи першу групу принципів, варто розпочати з **принципу економічного суверенітету (економічної самостійності) України**, який впливає із закріпленого у ст. 1 Конституції України принципу державного суверенітету. Згідно з Декларацією про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. державний суверенітет України означає верховенство, самостійність, повноту і неподільність державної влади всередині країни, а також її незалежність і рівноправність у міжнародних відносинах².

На думку професора С. В. Мочерного, економічний суверенітет — це «власність народу на своє національне багатство, на основі якої уповноважені ним органи влади самостійно здійснюють регулювання економіки та зовнішньоекономічної діяльності в інтересах переважної більшості населення»³. У свою чергу, І. П. Блищенко й Ж. Дорія вважають, що нормативно-правовий зміст поняття економічного суверенітету держави представлений двома основними елементами:

¹ Див.: Бондарева Е. А. Конституционный институт основ экономического строя РФ: понятие, структура / Е. А. Бондарева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fpa.su/gosudarstvennoe/1/>.

² Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // Відом. Верхов. Ради Української РСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.

³ Мочерний С. В. Економічний суверенітет України та шляхи його досягнення / С. В. Мочерний. – К., 1994. – С. 9–10.

1) суверенне право держави вільно розпоряджатися своїми ресурсами, багатствами і всією економічною діяльністю; 2) суверенне право держави на рівноправну участь у міждержавних економічних відносинах¹.

Заслуговує на увагу той факт, що саме з економічного суверенітету розпочалося формування суверенної, незалежної Української держави. Адже ще за два тижні до проголошення Декларації про державний суверенітет України — 3 серпня 1990 р. — Верховна Рада Української РСР прийняла Закон «Про економічну самостійність Української РСР», яким було передбачено, що основу економічної самостійності Української РСР становить власність її народу на національне багатство². При цьому до об'єктів власності народу України названий Закон відносив землю, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони тощо. Усі ці законодавчі приписи були покладені в основу Декларації про державний суверенітет України, а згодом — і Конституції України 1996 р.

Одним із фундаментальних принципів ринкової економіки є **свобода економічної діяльності**. Вона включає передусім свободу вибору між підприємницькою діяльністю та найманою працею і далі — вибір конкретної сфери бізнесу чи професії. При цьому економічна діяльність — це дуже широке поняття, яке включає в себе не тільки підприємництво чи найману працю, а й інші види діяльності, що дають прибуток. У поєднанні з правом приватної власності це головний антипод тоталітарної державної економіки з її плановою й адміністративно-командною системами.

У наш час, як відзначає Г. А. Гаджиев, принцип свободи економічної діяльності є стрижнем економічної конституції будь-якої країни³. Зокрема, він у тій чи іншій редакції прямо закріплений у конституціях Азербайджану (ч. 2 ст. 15), Білорусі (ч. 2 ст. 13), Болгарії (ч. 1 ст. 19), Вірменії (ч. 3 ст. 8), Казахстану (ч. 1 ст. 24), Литви (ч. 1 ст. 46), Російської

¹ Блищенко И. П. Экономический суверенитет государства / И. П. Блищенко, Ж. Дориа. – М., 2001. – С. 60.

² Про економічну самостійність Української РСР : Закон Укр. РСР від 3 серп. 1990 р. № 142-ХІІ // Відом. Верхов. Ради Укр. РСР. – 1990. – № 34. – Ст. 499.

³ Гаджиев Г. А. Экономическая Конституция. Конституционные гарантии свободы предпринимательской (экономической) деятельности / Г. А. Гаджиев // Конституц. вестн. – 2008. – № 1 (19). – С. 250.

Федерації (ч. 1 ст. 8), Узбекистану (ч. 1 ст. 53) та багатьох інших держав.

Свобода економічної діяльності являє собою універсальний (інтегрований) принцип конституційного права, що об'єднує в собі декілька відносно самостійних принципів правового регулювання відносин в економічній сфері. На цей принцип як одну з економічних засад конституційного ладу спираються норми розділу II Конституції України, що закріплюють права людини і громадянина, іманентно притаманні суспільству, в якому функціонує ринковий тип економіки; на нього орієнтується й поточне законодавство, що регулює економіко-правові відносини.

У тексті Конституції України свобода економічної діяльності, на жаль, не дістала нормативного закріплення у вигляді окремого припису, але її складові (принципи другого рівня) чітко сформульовані у деяких нормах Основного Закону та чинного законодавства. Системний аналіз нормативної бази дає змогу виокремити ті принципи, що є складовими свободи економічної діяльності: свобода праці (вільний вибір праці або вільне погодження на неї) (ч. 1 ст. 43 Конституції України); вільний вибір виду діяльності (ст. 5¹ КЗпП України); свобода підприємницької діяльності (п. 4 ст. 3 ЦК України, ч. 1 ст. 6 ГК України); свобода договору (п. 3 ст. 3 ЦК України); свобода кооперації (добровільність вступу та безперешкодний вихід із кооперативної організації) (ст. 4 Закону України «Про кооперацію»); вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України (ч. 1 ст. 6 ГК України); обмеження державного регулювання економічних процесів (ч. 1 ст. 6 ГК України); заборона незаконного втручання органів публічної влади та їх посадових осіб у господарські відносини (ч. 1 ст. 6 ГК України); економічна незалежність банків (ст. 5 Закону України «Про банки та банківську діяльність»).

Ядром економічної свободи як конституційного принципу є можливість дискреційної поведінки учасників економіко-правових відносин, вибір ними різних варіантів здійснення своїх суб'єктивних прав. Водночас у економічній свободі є іманентні, тобто встановлені в самій Конституції, межі — сфера публічного інтересу. При цьому об'єктивація цієї сфери з метою лімітування економічної свободи приватних осіб є одним із завдань конституційного права. У певному сенсі конституційне право, захищаючи публічний інтерес, обмежує приватний інтерес через встановлення принципу необхідності добросовісного здійснення своїх суб'єктивних прав (ст. 23 Конституції України).

Досягненню розумного компромісу між розрізненими інтересами приватних власників і консолідованим інтересом усього суспільства і держави служить закріплення конституційного принципу **державного регулювання економіки** у межах та у спосіб, що визначені законом. Цей принцип, як і попередній, не набув безпосереднього закріплення в тексті Конституції України, проте він цілком логічно впливає із проголошеного у ст. 1 принципу соціальної держави (яка за визначенням має проводити активну політику в усіх сферах суспільного життя з метою досягнення високих соціальних стандартів), а також передбаченого в ч. 4 ст. 13 обов'язку держави забезпечувати соціальну спрямованість економіки. У концентрованому вигляді цей принцип сформульовано у ч. 1 ст. 5 ГК України, де закріплено, що правовий господарський порядок в Україні формується «на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави».

Державне регулювання економіки включає в себе декілька складових (принципів другого рівня), серед яких: захист прав власників (ч. 4 ст. 13 Конституції України); здійснення державою прав власника від імені Українського народу (ч. 1 ст. 13 Конституції України); захист прав споживачів (ч. 4 ст. 42 Конституції України, ч. 2 ст. 5, ч. 1 ст. 6 ГК України, Закон України «Про захист прав споживачів»); визначення через закон меж свободи економічної (у т. ч. підприємницької) діяльності, зокрема через регуляторну діяльність, ліцензування окремих видів підприємницької діяльності, контроль за здійсненням господарської діяльності тощо (ч. 1 ст. 6 ГК України, закони України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про концесії» та ін.); судовий захист цивільного права та інтересу (п. 5 ст. 3 ЦК України); захист національного товаровиробника (ч. 1 ст. 6 ГК України); забезпечення добросовісної конкуренції та боротьба з монополізмом (ч. 1 ст. 6 ГК України, закони України «Про захист економічної конкуренції» та «Про захист від недобросовісної конкуренції»).

До принципів першого рівня належить також закріплений у ст. 15 Конституції України **принцип економічної багатоманітності (економічного плюралізму)** як одна зі складових суспільного

плюралізму поряд із політичною та ідеологічною багатоманітністю. У такий спосіб даний принцип виведено на рівень засад конституційного ладу України — фундаментальних політико-правових принципів, що відображають суспільний ідеал Українського народу, його базові цінності й ідеали, а також кінцеву мету державного будівництва.

Економічна багатоманітність (економічний плюралізм) включає в себе низку принципів «другого рівня», серед яких: багатоманітність і рівноправність форм власності й форм господарювання, відмова від адміністративно-командних методів управління економікою й перехід до фінансово-економічних, ринкових механізмів впливу на неї, недопущення монополізму й сприяння добросовісній конкуренції тощо.

Зокрема, у ст. 13 Конституції України встановлюється, що держава забезпечує захист усіх суб'єктів права власності й господарювання, соціальну спрямованість економіки, а також підкреслюється, що всі суб'єкти права власності є рівними перед законом. У зв'язку з цим уповноважені державні та інші органи зобов'язані вживати (реалізувати) комплекс організаційно-правових та інших заходів, спрямованих на створення умов для такого захисту прав, а також забезпечувати узгодження приватних, громадських, державних інтересів у процесі використання природних ресурсів та охорони довкілля¹.

Конституційний Суд України у Рішенні № 17-рп/2001 від 6 грудня 2001 р. постановив: «виходячи з норм розділу I “Загальні положення” Конституції України, держава діє не тільки в порядку здійснення суверенної влади, а також як суб'єкт цивільно-правових відносин (зокрема, у реалізації відносин права власності — статті 13, 14 Конституції України). Можливість відмови держави від імунітету у відносинах цивільно-правового характеру, в тому числі зовнішньоекономічних та господарських, в яких держава виступає стороною як суб'єкт цивільно-правових відносин, цілком відповідає конституційному принципу рівності всіх суб'єктів права власності перед законом (ч. 4 ст. 13 Конституції України)»².

Однак слід зазначити, що принцип рівності видів права власності не означає їх однаковості у всьому. Безперечно, існують певні розбіжності щодо майна, яке може перебувати у приватній, державній та комунальній власності. Деякою мірою різняться й способи (підстави)

¹ Конституція України : наук.-практ. комент. / редкол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х., 2003. – С. 72.

² Рішення Конституційного Суду України № 17-рп/2001 від 6 грудня 2001 р. (справа про угоди про розподіл продукції) // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 50. – С. 48. – Ст. 2239.

набуття права власності Українською державою, територіальними громадами, фізичними та юридичними особами.

Принципове значення має положення чинної Конституції України про те, що власність зобов'язує власника використовувати свою власність не тільки у власних інтересах, а й поважати інтереси інших людей, усього суспільства. У такий спосіб законодавець фактично сформулював конституційний **принцип поєднання інтересів власника, суспільства і держави або, інакше кажучи, принцип соціальної спрямованості економіки**. Власність, як це закріплено у ст. 13 Основного Закону, не повинна використовуватися на шкоду людині й суспільству. Такий підхід вітчизняного законодавця цілком узгоджується із визначенням свободи, що міститься у ст. 4 Декларації прав людини і громадянина 1789 р.: «Свобода полягає у можливості робити усе, що не завдає шкоди іншому»¹. Аналогічна за змістом норма міститься і в ч. 7 ст. 41 Конституції України: «Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі».

Соціальна спрямованість економіки означає конкретизацію принципу соціальної державності у процесі регулювання державою економічної діяльності в Україні. Це означає, що будь-яка форма власності, у тому числі й приватна, повинна поряд із добробутом її конкретного суб'єкта забезпечувати гідне існування й будь-якого іншого громадянина, а також самозбереження, самоорганізацію й розвиток усього громадянського суспільства в Україні².

Конституційний Суд України у Рішенні № 3-рп/2002 від 12 лютого 2002 р. постановив: «Разом із тим власність гарантує не тільки права власників, але й зобов'язує, покладає на них певні зобов'язання. Саме про це йдеться у статтях 13 і 41 Конституції України, згідно з якими використання власності не може завдавати шкоди людині, правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства. Тому для реалізації закріпленого в Конституції України права власності необхідні галузеві закони, котрі встановлюють конкретні норми використання власником

¹ Декларація прав людини і громадянина, прийнята Національною Асамблеєю Франції 26 серпня 1789 р. // Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Серьогіна. – Х., 2009. – С. 69.

² Мучник А. Г. Коментарій к Конституции Украины / А. Г. Мучник. – 2-е изд., исправ. и доп. – Киев, 2003. – Кн. 1. – С. 230.

належного йому майна з урахуванням інтересів усіх суб'єктів правовідносин»¹.

Тривале одержавлення економіки й невизнання приватної власності, що мали місце за радянських часів, змусили вітчизняного законодавця звернути особливу увагу на приватну власність, її гарантії та межі функціонування. При цьому вперше у вітчизняному законодавстві проголошується **принцип непорушності приватної власності** (ч. 4 ст. 41) як один із найважливіших принципів економічної системи.

Непорушність права приватної власності є загальним принципом, на підставі якого законами України передбачаються конкретні норми та механізми, що забезпечують дієвість цих гарантій. Непорушність права власності має широкий зміст і означає проголошення невтручання будь-кого, в тому числі державних органів, у здійснення власником своїх повноважень, неможливість прояву свавілля відносно приватного власника та його прав, неприпустимість будь-яких порушень його влади над своїм майном, а також дій усупереч інтересам власника, його волі тощо.

Конкретніше цей конституційний принцип-гарантія втілюється в заборону протиправного позбавлення права власності. За загальним правилом, виходячи з принципу непорушності права приватної власності, лише сам власник може вирішувати питання про припинення свого права на майно. Це відбувається шляхом відчуження майна, наприклад, укладенням відповідних договорів, знищенням майна, відмовою від нього тощо. При цьому в певних випадках вимагається додержання визначених законодавством вимог. Наприклад, при відмові від нерухомості власник повинен повідомити органи державної реєстрації прав на нерухомість. За заявою власника вносяться зміни до відповідного реєстру, якщо йдеться про відмову від права власності на майно, права на яке підлягають державній реєстрації (ст. 347 ЦК України).

Однак не виключаються випадки примусового позбавлення приватного власника права поза його волю. У статті 41 Конституції України вказується на виключність примусового відчуження об'єктів приватної власності, мотиви, підстави, порядок та умови його застосування. Так, мотивом такого примусу може бути тільки суспільна необхідність, внаслідок якої суспільні інтереси конкурують із приватними, і саме на користь перших встановлюються певні механізми

¹ Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2002 від 12 лютого 2002 р. (справа про електроенергетику) // Вісн. Конституц. Суду України. – 2002. – № 1. – С. 19.

позбавлення приватного власника свого майна. При цьому від відповідного органу публічної влади вимагається доведення цього факту, наприклад, що використання земельної ділянки є неможливим без припинення права власності на неї. Підстави та порядок примусового відчуження встановлюються законом, і воно відбувається шляхом прийняття відповідного закону (наприклад, при націоналізації), або акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим (наприклад, при реквізиції), або судового рішення (наприклад, при вилученні земельної ділянки). Умовами примусового вилучення об'єктів права приватної власності є попереднє та повне відшкодування їх вартості із наголошенням на можливості цього лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Заохочуючи свободу економічної діяльності, Конституція водночас забороняє таку економічну діяльність, котра спрямована на монополізацію й недобросовісну конкуренцію. Конституція чітко встановлює: «Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція» (ст. 42). У такий спосіб закріплено **принцип конкурентної економіки**.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» економічна конкуренція (конкуренція) — це змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку¹. Підтримка конкуренції забезпечується шляхом надання суб'єктам підприємницької діяльності рівних прав і можливостей у сфері цивільного обороту, а також обмеження монополістичної діяльності на ринку.

Підтримка конкуренції здійснюється всією економічною політикою держави. Це передусім ліквідація державного монополізму, роздержавлення, приватизація й акціонування підприємств, спеціальні антимонопольні заходи, стимулювання інвестиційної активності. Такою політикою забезпечується покращення якості та розмаїття товарів, попередження дорожнечі і, як наслідок, підвищення життєвого рівня населення та якості життя. Конкуренція робить те, що ніколи не

¹ Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.

спроможне зробити централізоване планування і командні методи управління.

На відміну від російської Конституції 1993 р., чинна Конституція України 1996 р. не закріплює **принцип єдності економічного простору**. Причина такого рішення залишається невідомою. Швидше за все, вітчизняний законодавець вважав цей принцип більш доречним при федеративній формі державного устрою. Проте політико-правова практика незалежної України знає чимало прикладів, коли окремі адміністративно-територіальні одиниці допускали встановлення певних (іноді доволі суттєвих) обмежень або перешкод для вільного переміщення товарів, послуг чи фінансових коштів.

На сьогодні є очевидним, що проблема забезпечення єдності економічного простору є актуальною незалежно від форми державного устрою. Більше того, єдність економічного простору логічно випливає з проголошеного в ч. 3 ст. 2 Конституції положення про те, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою, та закріпленого у ст. 132 принципу єдності й цілісності державної території. Гарантії єдності економічного простору вже містяться в чинному законодавстві, зокрема, єдині правила ліцензування видів підприємницької діяльності, запровадження єдиних державних стандартів, єдиного порядку створення й реорганізації підприємств тощо. Дія таких гарантій має забезпечити свободу торгівлі й банківської діяльності, створити механізми, що блокують економічний сепаратизм. Проте системність правового регулювання вимагає, щоб принцип єдності економічного простору отримав безпосереднє закріплення в тексті Конституції України, особливо в умовах світової фінансово-економічної кризи.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що сучасна економічна система України ґрунтується на принципах економічного суверенітету (економічної самостійності) України, свободи економічної діяльності, державного регулювання економіки, економічної багатоманітності (економічного плюралізму), соціальної спрямованості економіки, непорушності приватної власності, конкурентної економіки. Ці принципи лежать в основі великої сукупності конституційних норм, що разом утворюють «економічну конституцію» нашої країни. З'ясування змісту та юридичного закріплення інших елементів «економічної конституції» України є перспективним напрямом подальших досліджень у цій сфері.